

„The Daily Telegraph aféra“ Masmédia a transformace císařského Německa v roce 1908

František Stellner

Kapitola se zabývá analýzou vztahu masmédií a posledního německého císaře během nejvýznamnějšího mediálního skandálu, který Vilém II. za své vlády vyvolal. Analyzuje proto jeho státoprávní postavení, možnosti zasahovat do politiky, jeho osobnost a vztah k médiím i veřejnosti, stejně jako jeho poměr k Britům, jejich dynastií a vládě. Věnuje se též analýze zahraničněpolitické situace, která souvisela s námořním zbrojením a vztahům s Velkou Británií. Zaměřuje se rovněž na otázky, co vyvolalo v roce 1908 mediální skandál v Německém císařství, proč císařovy výroky o německo-britském poměru natolik iritovaly část německé veřejnosti a proč došlo k selhání mechanismů, které se podílely na komunikaci císaře a jeho okolí s tiskem.

Závěry se opírají primárně o analýzu nevydaných pramenů z Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem, konkrétně Brandenburg-Preussisches Hausarchiv, Repositur 53, Kaiser Wilhelm II. und Familie. Dále z vydaných pramenů osobní povahy, především vzpomínek, deníků a korespondence císaře, jeho rodiny, říšského kancléře Bernharda knížete von Bülowa, dvorského hodnostáře Rudolfa von Valentiniho, dvořanky Hildegardy baronky Hugo von Spitzembergové, velkoadmirála Alfreda von Tirpitz, diplomata Friedricha von Holsteina, politika Roberta hraběte von Zedlitz-Trützschlera, pobočníka Sigurda von Ilsemanna ad. Dále byly využity právní prameny, dokumenty říšského sněmu a německý a britský dobový tisk. Analýza zahraničně politických událostí se opírá o edice „British Documents on the Origins of the War 1898–1914“ a „Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914“. Z odborné literatury je nutno zmínit především německou a anglosaskou historiografii, především díla J. C. G. Röhl, W. J. Mommsena, H.-U. Wehlera, F. Bösche, A. Palmera a G. Fessera.

V kapitole byly využity metodické přístupy politických dějin, dějin mezinárodních vztahů, sociálních dějin a mediálních studií, což umožnilo potřebný mezioborový záběh. Opírá se především o komparativní metodu a metodu sondy. Vedle popisu a analýzy historické reality předkládá též zobecnění vnitropolitické situace v Německu a komunikace mezi císařem a tiskem. Byl analyzován dosud nevyužitý pramenový materiál v archivech, vydané prameny institucionální a osobní provenience, dobový denní tisk a časopisy, což znamenalo velkou náročnost na kritiku pramenů, zhodnocení jejich dokumentární a historické hodnoty, věrohodnosti a využití jejich informační kapacity.

Jaké bylo státoprávní postavení hlavního aktéra sledovaného mediálního skandálu? Německý císař byl symbolem jednoty Německa. Zaujímal v politice výsadní postavení, jeho pravomoci a prerogativa mu umožňovaly zásadně ovlivňovat vnitřní i zahraniční politiku. Jako konstituční monarcha zastupoval říši navenek, vyhlášoval války a uzavíral mír, jakož i spojenectví a smlouvy s cizími státy. Svolával a uzavíral jednání spolkové rady a říšského sněmu, jmenoval a propouštěl kancléře a ostatní říšské úředníky. Dohlížel na provádění říšských zákonů, jménem říše vyhlášoval všechny právní akty sankcionované spolkovou radou.¹ Pohyboval se převážně mezi příslušníky císařsko-pruského dvora, jenž až do roku 1918 tvořil centrum politického a společenského života císařského Německa.² Dvůr zahrnoval rodinu, pruské i nepruské šlechtice, nobilitované podnikatele, dvorské úředníky, vojenské pobočníky a osobní kabinet. Celkem se jednalo asi o 3 500 osob, které vedly život ve velmi nezdravé atmosféře plné napětí, otevřeného nepřátelství, pomluv a intrik.³ Dvorská společnost stála pod ostrou kritikou liberálního a levicového tisku a publicistiky. Na oficiálních dvorských akcích převažovali šlechtici, ale panovník i členové jeho rodiny se soukromě stýkali se všemi vrstvami obyvatelstva. Na rozdíl od vídeňského či mnichovského dvora, kde panovala tuhá španělská etiketa, byl berlínský dvůr modernější.

Císař byl jako pruský král neomezeným vrchním velitelem pruských ozbrojených sil. Říšská německá armáda v mírové době neexistovala, neboť čtyři největší spolkové země měly vlastní armádu, v jejímž čele stál tamější panovník a ministerstvo války. Nevznikl ani jednotný německý generální štáb či říšský úřad války. Císař jmenoval všechny pruské důstojníky a disponoval právem inspekce u jakéhokoliv útvaru. V celé říši platila všeobecná branná povinnost. Dokumenty, týkající se armády, nevyžadovala pruská ani říšská ústava kontrasignaci odpovědného státníka. Parlament nemohl v armádních záležitostech interpelovat, ale mohl využít práva při schvalování rozpočtu. Císařovu neomezenou velitelskou pravomoc považovali mnozí za jeden z největších nedostatků ústavy a levicový německý tisk v tomto směru často volal po změnách.

-
- 1 K ústavě srov. SCHÜSSLER, Wilhelm, *Die Daily-Telegraph-Affäre*, Göttingen 1952, s. 113–115; BERMAN, Sheri, *Modernization in Historical Perspective: The Case of Imperial Germany*, in: *World Politics* 53, 2001, No. 3, s. 437–443.
 - 2 Srov. ELIAS, Norbert, *Die höfische Gesellschaft. Untersuchungen zur Soziologie des Königtums und der höfischen Aristokratie*, Frankfurt a. M. 1983; RÖHL, John C. G., *Kaiser, Hof und Staat. Wilhelm II. und die deutsche Politik*, München 1988; HULL, Isabel V., *Der kaiserliche Hof als Herrschaftsinstrument*, in: *Der letzte Kaiser. Wilhelm II. im Exil*, hrsg. von Hans Wilderrotter, Klaus D. Pohl, Güntersloh, München 1991, s. 19–30; STELLNER, František, *Na německém císařském dvoře (1871–1918)*, in: *Historický obzor* 10, 1999, č. 7–8, s. 146–152.
 - 3 Od roku 1910 dostával dvůr ročně ze státního rozpočtu 22,2 miliónů marek. Panovník měl k dispozici i výnosy z královských statků a dalšího majetku. V roce 1913 byl majetek Viléma II. odhadován na 140 miliónů marek, což představovalo 5. místo v žebříčku nejbohatších lidí v Prusku. Jeho statky se rozkládaly na ploše 119 826 hektarů a oficiálně vlastnil 53 zámků. Srov. RÖHL, *Hof und Hofgesellschaft*, s. 83–84. Pro srovnání uvádím, že měsíční plat dělníka v hamburské loděnici činil okolo 60 marek, dělník v chemičce vydělal dvakrát více.

Panovník také rozhodoval o udělování řádů, povýšení do šlechtického stavu, o členství ve státní radě či pruské Horní sněmovně, jmenoval vysoké úředníky, důstojníky, dvorské funkcionáře. V tomto směru měl obrovské možnosti ovlivňovat své okolí, které mu v honbě za tituly a hodnostmi nemohlo klást odpor. Na druhé straně nemohl monarcha podle své vůle vyměňovat vedoucí politiky. Musel brát ohled na jejich kompetentnost, na situaci v zemi, spolková knížata, nejvyšší byrokracii, zahraničí i veřejné mínění ovlivňované tiskem.

Největším spolkovým státem bylo Pruské království, jehož král byl dědičným císařem, a pruský ministerský předseda byl téměř vždy zároveň říšským kancléřem. To umožňovalo pruské administrativě zásadně ovlivňovat říšskou politiku. Ostatní nejvyšší říšské orgány — spolková rada a říšský sněm říši vlastně nespravovaly, neboť ústřední postavou výkonné moci byl vedle panovníka říšský kancléř. Jednoznačně to vyjadřuje příslušná pasáž ústavy: „Nařízení a opatření císaře jsou vydávána ve jménu říše a k jejich platnosti je nutný spolupodpis říšského kancléře, který tím přebírá odpovědnost.“⁴ Kancléřovo právo spolupodpisu se mohlo zdát dostatečnou pojistkou proti případné samostatné vládě císaře, ale vztah monarchy a kancléře nebyl konstantní. Odpovědnost v parlamentním smyslu v Německu neexistovala, protože kancléře jmenoval i propouštěl císař na základě vlastního výběru, nikoliv podle výsledků voleb do říšského sněmu. Říšské úřady (například zahraniční, pokladu, vnitra, námořní) podléhaly kancléři a spravovaly společné říšské záležitosti.

Ve sledovaném období působil jako říšský kancléř Bernhard kníže von Bülow. Na nejvyšší post se dostal díky tzv. liebenberskému kruhu, který tvořili nejbližší císařovi přátelé. Byl přesvědčeným monarchistou, ale zároveň dokonalým dvořanem, věděl, že je císař velmi přístupný lichotkám, takže ho jimi soustavně a „velmi silně“ zahrnoval.⁵ Bülowa oprávněně charakterizovala jedna hraběnka slovy: „Naprosto bez srdce a skrupulí, chytrý, ale ne přispříliš, a nanejvýš nesympatický, protože každý odhalil jeho bezedný egoismus.“⁶ Byl typickým představitelem pruské a říšské byrokracie, která se primárně rekrutovala ze šlechtických a bohatých měšťanských kruhů. Přestože platy úředníků byly v porovnání s ekonomickou sférou relativně nízké, kandidáti lákala společenská prestiž. Z kariéry ve státním aparátu vyřadila dlouhá přípravná lhůta a předpokládaná zámožnost sociální demokraty a dělníky.

V konstitučním Německu již působily masové politické strany s pevnou organizací a členskou základnou.⁷ Nejvíce nalevo stála v německém politickém spektru Sociálně demokratická strana Německa. Opírala se o dělnictvo, byla největší a nejorganizovanější stranou. Její program vycházel z marxistických, protimonarchistických

4 *Verfassung des Deutschen Reiches von 1871*, Leipzig 1929, s. 23.

5 STELLNER, František, *Poslední německý císař. Z německých dějin v epoše Viléma II.*, Praha 1995, s. 83–84; FRANK, Walter, *Bernhard von Bülow*, in: *Historische Zeitschrift* 147, 1933, s. 365.

6 Cit. dle: STOLBERG-WERNIGERODE, Otto Graf, *Die unterschiedene Generation. Deutschlands konservative Führungsschichten am Vorabend des Ersten Weltkrieges*, München, Wien 1968, s. 361. Srov. MORROW, Ian F. D., *The Foreign Policy of Prince von Bulow, 1898–1909*, in: *Cambridge Historical Journal* 4, 1932, No. 1, s. 88.

7 BERMAN, *Modernization...*, s. 443–449.

a internacionalistických principů. Druhou největší německou politickou stranou bylo Centrum, jež vyjadřovalo zájmy politického katolicismu a sdružovalo drobnou buržoazii a rolnictvo. Její program spočíval v ochraně katolické církve, jihoněmeckého partikularismu a na požadavku sociální ochrany drobných výrobců a dělníků. Německou buržoazii tradičně reprezentovaly liberální strany. Pravicově orientovaná Národně liberální strana vystupovala silně nacionalisticky. Levý liberalismus představovala Pokroková strana. Názorová diferenciacie, rozdílná taktika, časté osobní spory, nedostatečná základna, hospodářský, politický i sociální dogmatismus vůdců logicky však vedly k obecnému a trvalému poklesu vlivu liberalismu na německé politické scéně.

Politické zájmy velkých vlastníků půdy reprezentovala Německá konzervativní strana, která byla spolu se Svazem zemědělců představitelem politického agrarismu, s čímž souvisela její orientace na středostavovskou politiku. Část členstva se odštěpila a založila Říšskou stranu, která stála v politickém systému mezi konzervativci a liberály, hájila společné zájmy velkostatkářů a průmyslníků ze Slezska a Sárska.

Vedle politických stran existovaly v Německu i mimoparlamentní, politicky orientované organizace. Například stoupenci vypjatého nacionalismu měli Všeněmecký svaz, jenž vydával časopis *Všeněmecké listy*. Dále existovaly Německá koloniální společnost, Lodní spolek, Branný spolek atd. Byly silně ovlivněny nacionalismem, expansionismem, militarismem a v tomto duchu se snažily působit na veřejnost i zahraniční politiku Německa.⁸

Německý tisk těžil ze svobody tisku, všeobecné gramotnosti a kultivovanosti obyvatelstva, stejně tak z dynamického ekonomického rozvoje. Na počátku 20. století bylo v Německu vydáváno okolo 3 500 novin, přičemž největší tiskové koncerny představovaly firmy Mosse, Ullstein Verlag a August Scherl Verlag.⁹

Mediální skandál, který vypukl v Německu v roce 1908, úzce souvisel se zahraniční politikou vůči nejsilnější velmoci — Velké Británii. Vilém II. i přes blízké příbuzenství¹⁰ a časté návštěvy ostrovů britské mentalitě nikdy neporozuměl. Nepochopil, že se tento národ s hrdou povahou a bdělým smyslem pro svobodu nikdy nedá zstrašit. Císař stále kolísal ve vztahu k Británii mezi přátelskými pocity, závistí a vý-

8 Srov. WALKENHORST, Peter, *Nation — Volk — Rasse: radikaler Nationalismus im Deutschen Kaiserreich 1890–1914*, Göttingen 2007.

9 BÖSCH, Frank, *Grenzen des „Obrigkeitsstaates“*. *Medien, Politik und Skandale im Kaiserreich*, in: *Das Deutsche Kaiserreich in der Kontroverse*, hrsg. von Sven-Oliver Müller, Cornelius Torp, Göttingen 2011, s. 136–152.

10 Císařova matka, princezna Viktorie, byla nejstarší dcerou královny Viktorie. Královna Viktorie byla císařovou babičkou, Eduard VII. strýcem a Jiří V. bratrancem. Srov. STELLNER, František, *Německý císař Vilém II. a jeho britští příbuzní*, in: *Cestou dějin*. 1. K počtě prof. PhDr. Svatavy Rakové, CSc. Kolektivní monografie, usp. Eva Semotanová, Praha 2007, s. 305–323; McLEAN, Roderick R., *Kaiser Wilhelm II and the British Royal Family: Anglo-German Dynastic Relations in Political Context, 1890–1914*, in: *History* 86, 2001, No. 284, s. 478–502; REINERMANN, Lothar, *Der Kaiser in England. Wilhelm II. und sein Bild in der britischen Öffentlichkeit*, Paderborn — München — Wien — Zürich 2001; *Wilhelmine Germany and Edwardian Britain. Essays on Cultural Affinity*, ed. by Dominik Geppert and Robert Gerwarth, Oxford 2008.

hružkami, zatímco celkový trend německé politiky zůstával protibritský. Bylo to způsobeno horečným námořním zbrojením, tedy především stavbou velkých bitevních lodí. Vilém II. se jako vrchní velitel a „nejvyšší znalec“ plně stavěl za tvůrce plánu námořního zbrojení — Alfreda von Tirpitz — a snil o flotile rovnocenné britské.¹¹

Londýnská vláda si uvědomovala vážné nebezpečí, které hrozilo její převaze na mořích, a chtěla diplomatickou cestou zpomalit německé zbrojení a nezatěžovat státní pokladnu obrovskými výdaji. Proto podpořila snahy o svolání nové mírové konference a navrhla jednání o snížení zbrojení. Vilém II. podobné návrhy rozhodně odmítal a pohrozil, že se německá delegace konference vůbec neúčastní, pokud se bude jednat o odzbrojení. Navíc vyvinul značný nátlak na ruského panovníka, aby se přiklonil na stranu odpůrců omezení námořního zbrojení. Haagská mírová konference se proto v roce 1907 stala dějištěm planých diskusí a dosáhla minimálních výsledků.¹² Výstupy německých zástupců posílily nedůvěru Britů k Němcům¹³ a vedly ke sblížení s dávným soupeřem — Ruskem. V srpnu 1907 jejich zástupci podepsali britsko-ruské dohody o urovnání vzájemných sporů v mimoevropských oblastech, čímž se uzavřelo budování Dohody. Další z „dogmat“ vilémovské diplomacie, totiž nemožnost spojení mezi „velrybou“ a „medvědem“, padlo. Z pětice velmocí vytvořily Francie, Rusko a Británie spojenecké uskupení, zatímco Německo se muselo spokojit s nejslabší velmocí, Rakousko-Uherskem.

Vilém II. samozřejmě viděl hlavního viníka za „obklíčení“ německé říše v osobě britského krále. Britové se obávali německé expanzivnosti a vytvořili britsko-francouzsko-ruský spojenecký systém, jenž zabraňoval, aby se Londýn nedostal do izolace v momentě možné srážky s Berlínem. Nicméně si Británie ani Rusko neuzavřely cestu k jednání s německou říší. Eduard VII. se s Vilémem II. setkal v srpnu 1907 ve Wilhelmshöhe, poté odjel do Mariánských lázní uspokojen synovcovou vstřícností.¹⁴ Vilém II. návštěvu opětoval v listopadu. Doprovázeli ho nejdůležitější politici včetně říšského kancléře a britský tisk psal o nadějném jednání o baltském a severomořském problému.¹⁵

Jenže novela lodního zákona opět zintenzivnila německé námořní zbrojení. Negativní ohlas britského veřejného mínění vedl německého panovníka k nezvyklému

11 STELLNER, F., *Poslední německý císař...*, s. 170–172, 195–200; HUGILL, Peter J., *German Great-Power Relations in the Pages of „Simplicissimus“*, 1896–1914, in: *Geographical Review* 98, 2008, No. 1, s. 16.

12 Srov. DÜLFER, Jost, *Regeln gegen den Krieg. Die Haager Friedenskonferenz von 1899 und 1907 in der internationalen Politik*, Berlin — Frankfurt a. M. — Wien 1981; HOBE, Stephan — FUHRMANN, Johannes, *Vom ius in bello zum ius contra bellum: Der Beitrag der Zweiten Haager Friedenskonferenz zur Entwicklung des modernen Völkerrechts*, in: *Die Friedens-Warte* 82, 2007, H. 4, s. 97–117.

13 Grey Nicolsonovi, 1. května 1907, *BRITISH Documents on the Origins of the War 1898–1914*, ed. Harold Temperley and George Peabody Gooch, VIII, London 1932, No. 195, s. 228.

14 HAMMAN, Otto, *Um den Kaiser*, Berlin 1919, s. 39.

15 PALMER, Alan, *Kaiser Wilhelm II. Glanz und Ende der preussischen Dynastie*, Wien — München — Zürich — New York 1982, s. 128–131; STEINBERG, Jonathan, *The Kaiser and the British: the state visit to Windsor, November 1907*, in: RÖHL, John C. G. — SOMBART, Nicolaus (eds.), *Kaiser Wilhelm II. New Interpretations*, Cambridge 1982, s. 121–141; MASSIE, Robert K., *Dreadnought: Britain, Germany and the coming of the Great War*, London 2004, s. 681–684.

kroku. Dne 16. února 1908 zaslal obšírný dopis prvnímu lordu admirality Edwardu Marjoribanksovi baronu Tweedmouthovi, v němž mu vysvětloval, že je nesmysl, aby se Britové obávali německého zbrojení. Němci totiž nemají žádné tajné útočné plány a zbrojí pouze na ochranu vzrůstající obchodní flotily. Vytykal londýnské vládě, že je nedůstojné a směšné odvolávat se na německé nebezpečí. Eduard VII. se divil „novému druhu“ diplomatických styků a Tweedmouth zdvořile odpověděl, že britské plány také nikoho neohrožují.¹⁶

Celá záležitost měla nepříznivou dohru. Tisk Vilémovu intervenci u londýnské vlády zveličil, jako by císař požadoval redukci britského námořního rozpočtu. Britská vláda i parlament vyřešily choulostivou a nebezpečnou záležitost s velkým taktem. Dne 6. března prohlásil ministr financí Herbert Henry Asquith v Dolní sněmovně, že korespondence měla čistě soukromý ráz. Německý císař byl přesvědčen, že tisk informoval britský král. Jedna osobnost u berlínského dvora podotkla: „V žádném případě ho negativní dopad nepoučil, aby držel jazyk za zuby a nechal v klidu i psací pero.“¹⁷

Značný ohlas v tisku mělo i britsko-ruské setkání na nejvyšší úrovni v Revalu (Tallinnu) v červnu 1908, které vzbudilo nedůvěru Berlína a přineslo další důkaz údajného „obklíčení“. Vilém II. nevěřil zdvořilostnímu charakteru cesty a ve svých projevech hovořil o velké koalici, která se marně chystá zaskočit silné Německo.¹⁸ Kancléř Bülow rozeslal spolkovým knížatům a do Vídně oběžník, ve kterém zdůraznil, že Dohoda má „spíše defenzivní charakter“ a vznikla ze strachu „před případným zneužitím hospodářské i politické moci Německa a jeho nejbližších spojenců“. Doporučoval posílit Německo a držet se nejvěrnějšího spojence Rakousko-Uherska. Jednal v duchu panovníkovy představy, že nesmí dojít k ujednáním, která by omezovala vlastní brannou moc.¹⁹

Neuplynula dlouhá doba a kancléř Bülow změnil názor a začal prosazovat omezení námořního zbrojení. Znepokojila ho především finanční náročnost zbrojení, proto došel k závěru, že „nemůžeme mít současně největší armádu na světě... vést nejvelkorysejší a nejdražší sociální politiku mezi všemi národy a budovat a obnovovat obrovskou flotilu“.²⁰ V tomto směru se ovšem s Vilémem II. nemohl domluvit. Na

16 Vilém II. Tweedmouthovi, 16. února 1908, *Politische Dokumente von A. von Tirpitz. Der Aufbau der deutschen Weltmacht*, Stuttgart — Berlin 1924, s. 58–63, Tweedmouth Vilémovi II., 20. února 1908, tamtéž, s. 63–64. Srov. REINERMANN, Lothar, *Fleet Street and the Kaiser: British Public Opinion and Wilhelm II.*, in: *German History* 26, 2008, No. 4, s. 478; OTTE, Thomas G., „The Winston of Germany“: *the British foreign policy elite and the last German emperor*, in: *Canadian Journal of History* 36, 2001, No. 3, s. 497; RÖHL, John C. G., *Wilhelm II. Der Weg in den Abgrund 1900–1914*, München 2009, s. 655–661.

17 *Am Hof Der Hohenzollern. Aus dem Tagebuch der Baronin Spitzemberg 1865–1914*. Hrsg. von Rudolf Vierhaus, Göttingen 1979, s. 233.

18 HAMMANN, *Um den Kaiser*, s. 47.

19 Bülow Schlözerovi, 25. června 1908, *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914. Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes*. Hrsg. von Johannes Lepsius, Albrecht Mendelssohn-Bartholdy, Friedrich Thimme, XXV./2, Berlin 1927, Nr. 8 820, s. 474–479.

20 Bülow Holsteinovi, 23. srpna 1908, *Die geheimen Papiere Friedrich von Holstein*, hrsg. von Norman Rich u. a., Göttingen 1963, IV., s. 498.

zprávu z Londýna, která popisovala paniku z nárůstu zbrojení a snahu o jeho omezení, připsal císař: „Námořní předloha bude naplněna do posledního puntíku, ať už se to Britům hodí, nebo ne! Chtějí-li válku, mohou si ji začít, nebojíme se jich!“²¹

Dne 11. srpna 1908 se císař opět setkal s britským králem na zámku Friedrichshofu v Kronbergu, bývalém sídle císařovy matky. Král nastolil otázku, zda nenaděšel čas omezení zbrojení, ale jeho synovec odpověděl, že o tom nemůže být ani řeči. Ze setkání odjížděl Eduard nespokojený. Po jeho odjezdu se kancléř Bülow obrátil na panovníka, varoval ho před paušálním odmítáním dohody o omezení námořního zbrojení a došel k závěru, že stálé zbrojení povede k válce s Británií, do které se zapojí i Francie a Rusko.²² Kancléř se marně pokusil přesvědčit i Tirpitz, jenž ovšem hájil tezi, čím větší bude námořní síla Německa, tím se zmenší riziko války.²³

Sledovaný mediální skandál započal poté, co Vilém II. veden snahou zlepšit vztahy s Británií, dovolil londýnskému listu *Daily Telegraph* otisknout hlavní myšlenky rozhovorů v Highcliffe Castle na ostrově Wightu, kde pobýval na podzim 1907 jako host plukovníka sira Edwarda Jamese Montagu-Stuart-Wortleye, příslušníka starého skotského rodu, přímého potomka premiéra z doby sedmileté války a typického důstojníka, veterána koloniálních válek a diplomata.²⁴ Plukovník rok po monarchově návštěvě sestavil s novinářem z *Daily Telegraph* rozhovor, v němž tlumočil císařovy názory.²⁵ Opis poslal Vilému II. k autorizaci 23. září 1908. Císař tehdy pobýval v loveckém zámečku Rominten ve Východním Prusku, věnoval se lovu a spis poslal kancléři do východofríského Norderny, aby si článek přečetl a popřípadě upravil. V té době vrcholila bosenská krize a na domácí půdě boj o finanční reformu. Bülow se soustředil na tyto zásadní věci, článek nečetl a poslal ho k připomínkování Zahraničnímu úřadu.²⁶ Na základě doprovodného dopisu vyslance Martina barona von Rücker-Jenische, že si panovník zveřejnění zvláště přeje, se státní podtajemník Wilhelm Stemrich omezil na pár malých změn. Takto upravený dokument poslali zpět kancléři, jenž pouze potvrdil změny a zaslal ho císaři. Poté získal britský plukovník povolení rozhovor otisknout.²⁷

Článek v *Daily Telegraph* z 28. října 1908 způsobil přesný opak, než německý panovník očekával. Například věta „Vy Angličané, jste potřeštění jako zajáci v březnu“,

21 Závěrečná poznámka Viléma II. k Wolff-Metternich Bülowovi, 16. července 1908, *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette*, XXIV., Nr. 8 217, s. 104.

22 Bülow Vilému II., 26. srpna 1908, tamtéž, Nr. 8 239, s. 150. Srov. RÖHL, J. C. G., *Wilhelm II. Der Weg...*, s. 677–688.

23 *Politische Dokumente von A. von Tirpitz*, s. 84–86.

24 RÖHL, J. C. G., *Wilhelm II. Der Weg...*, s. 637–641.

25 RÖHL, J. C. G., „Die Politiker und Tintenkleber haben mich auf die Strecke gekriegt!“ Kaiser Wilhelm II. und die *Daily Telegraph*-Krise vom November 1908, in: *Geschichte, Öffentlichkeit, Kommunikation: Festschrift für Bernd Sösemann zum 65. Geburtstag*, hrsg. von Patrick Merziger u. a., Stuttgart 2010, s. 129–130.

26 Hans von Flotow Felixi von Müllerovi, 1. prosince 1908, WINZEN, Peter, *Das Kaiserreich am Abgrund: die Daily-Telegraph-Affäre und das Hale-Interview von 1908. Darstellung und Dokumentation*, Stuttgart 2002, Nr. 92, s. 274–275.

27 Jenisch Bülowovi, 30. září 1908, *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette*, XXIV., Nr. 8 249, s. 168. Srov. RÖHL, J. C. G., *Wilhelm II. Der Weg...*, s. 712–717.

nemohla očividně vyvolat sympatie vůči nejstaršímu vnukovi královny Viktorie. Vilém se stavěl do pozice přítele Británie, což dokazoval tvrzením, že během búrské války zabránil vzniku protibritské kontinentální ligy.

V rozhovoru ho citovali: „Když boj vrcholil, vybědly Francie a Rusko německou vládu, aby se s nimi spojila a vyzvala Anglii k ukončení války. Tvrdily, že nadešel okamžik zachránit búrskou republiku a ponížit Anglii. Co jsem odpověděl? Řekl jsem, že Německo nemá ani nejmenší úmysl podílet se na jakémkoli postupu v Evropě, který by vyvíjel nátlak na Anglii a vedl k jejímu ponížení. Německo se musí vyhýbat politice, která by je mohla vehnat do konfliktu s námořní mocností jako Anglie. A to nebylo všechno. Právě během onoho černého týdne v prosinci 1899, kdy jedno neštěstí stíhalo druhé, jsem dostal dopis od královny Viktorie, mé milované babičky, plný starostí a obav. Okamžitě jsem jí poslal soucitnou odpověď. Nechal jsem si od jednoho důstojníka vypracovat co nejpřesnější zprávu o počtu vojáků na obou stranách v Jižní Africe a o momentální situaci nepřátelských vojsk. S nákresy před očima jsem vypracoval plán, který se mi za dané situace zdál nejlepší, a předložil jsem ho generálnímu štábu ke zhodnocení. Potom jsem ho co nejrychleji zaslal do Anglie. Tento dokument leží mezi státními dokumenty ve Windsoru a čeká na klidný a nestranný úsudek dějin. Chtěl bych poznamenat, že můj plán se velmi podobá onomu, který lord Roberts opravdu přijal a úspěšně provedl. Bylo to, táži se znovu, jednání někoho, kdo přál Anglii něco špatného?“

O německém loďstvu Vilém II. prohlásil, že by v budoucnosti mohlo být cennou podporou pro získání převahy bílého plemene v Tichém oceánu proti Japonsku. Snažil se odbýt Brity zmatenými odkazy na budoucí spolupráci na Dálném východě. Obyvatelům ostrovní říše se muselo jevit jako výsměch, když naznačil, že horečné německé námořní zbrojení není namířeno proti blízkým britským ostrovům, ale proti Japonsku, vzdálenému tisíce námořních mil. Přitom připustil, že je se svou láskou k Británii značně osamocen. Opravdu zvláštní způsob pro hlavu státu, jak vyjádřit svá stanoviska.²⁸

Zmíněná tvrzení pochopitelně podráždila Petrohrad i Paříž. Hluboce popudila i nacionalisticky naladěnou část britské veřejnosti. Vznikl dojem, že chce německý císař zlehčit vítězství, jehož dosáhli proti udatně bojujícímu malému národu Búrů.

Rozhovor vyvolal v Německu mediální skandál a následně vnitropolitickou krizi, mnozí politici otevřeně kritizovali císařovy zásahy, které často poškozovaly oficiální politiku. V článku německé veřejné mínění vidělo nedůstojné nadbíhání Británii a stydělo se za císařovo nečestné chování za búrské války. Ve všech politických kruzích se vzedmula vlna kritiky vůči císaři. Po léta zvyklí, že se Vilém II. pohyboval v zahraniční i vnitřní politice jako slon v porcelánu, při rozhovorech se zahraničními novináři a politiky měl sklon k nezodpovědné upovídánosti a jeho svévolné a většinou nepředvídatelné zásahy do vládní politiky měly negativní dopad. Ale interview v *Daily Telegraphu* se stal příslovečnou poslední kapkou, jíž pohár trpělivosti přetekl.²⁹

28 The German Emperor and England, *Daily Telegraph*, 28. října 1908, BÜLOW, Bernhard Fürst von, *Denkwürdigkeiten, hrsg. von Franz von Stockhamern*, Berlin 1930, II., s. 352; *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette*, XXIV., Nr. 8251, Anlage, s. 170–174.

29 OTTE, T., c. d., s. 498.

Britský vyslanec v Rusku situaci škodolibě komentoval: „Times jsou dost zajímavé, že? A německý císař nás se svým obvyklým elánem i nadále zahrnuje překvapeními... Jeho [projevovaná] láska pro nás velmi úspěšně předstírána. Zdá se, že překvapení, které světu připravil, se mu tentokrát vymstilo.“³⁰ Britský ministr zahraničí nepochyboval, že povrchní německý císař není „úplně normální“.³¹ Britský list *The Daily Mail* varoval: „Toto je vážné přiznání, jaké panovník mohl udělat... Povede naši [britskou — pozn. F. S.] politiku směrem k... udržení naší síly v takové míře, že nám ukáže, že jsme připraveni na všechny mimořádné události.“³² Jiný list, *The National Review*, o císaři uvedl: „Je anglofobnější než anglofobové. Zatímco se v *Daily Telegraph* staví do pozice přítele této země..., těší se na zničení britského impéria.“³³ Většina britských novin interpretovala interview jako jeden z dalších císařových přehmatů, většinou jako snahu oklamat veřejnost ohledně německého námořního zbrojení.

Němečtí liberálové i konzervativci projevovali během těchto dní velkou nespokojenost a obavy. Ernst Bassermann, vůdce národně liberální strany, napsal z Berlína své ženě: „Chmurná nálada. Vzrušení v zemi. Akce směřuje proti císaři, ne proti kancléři... Všechno pro Bülowa, ale proti císaři.“³⁴ V tisku se objevovaly obavy, že Německo řídí „mluvka“, obklopený úchylnými dvořany. Publicista Maximilian Harden napsal 7. listopadu o Vilému II.: „V novějších dějinách není dalšího případu, že by se někdo takto připravil o víru ve svou způsobilost k nejjednodušším politickým úkolům.“ K tomuto zdrcujícímu hodnocení připojil otázku, která obsahovala jasnou výzvu: „Chce se císař a král vzdát koruny?“³⁵

V říšském sněmu se o interview v *Daily Telegraphu* jednalo 10. a 11. listopadu.³⁶ Sociálně demokratický poslanec Paul Singer horlil: „... je nejvyšší čas — možná už za pět minut dvanáct —, aby říšský sněm nastolil obrat v politice, obrat proti kancléři, obrat proti císaři... Co je nutné? Změna ústavy, podle níž bude o válce a míru rozhodovat parlament, neboť v poslední řadě jsou to války, které se na obzoru tyčí jako strašáci. Jejich nebezpečí se zvyšuje, bude-li se pokračovat v této nezodpovědné politice, v této osobní vládě v Německu... Konzervativní poslanec Ernst von Heydebrand prohlásil: „Je třeba říci zcela otevřeně, zda se jedná o starosti, pochybnosti i znepokojení, které se během dlouhé doby nahromadilo i v kruzích, jež o věrnosti císaři a říši dosud nezapochybovaly.“³⁷ Budoucí kancléř Theobald von Bethmann Hollweg komentoval rozpravu: „Ještě jeden podobný den a máme republiku.“³⁸

30 Arthur Nicolson Villiersovi, 5. listopadu 1908, cit. dle: MENNING, „Baseless Allegations“, s. 380.

31 Esher journal, 27. září 1908, cit. dle: OTTE, T., c. d., s. 496. K další reakci v Británii srov. MASSIE, R. K., c. d., s. 686–687.

32 *The Daily Mail*, 30. října 1908, s. 4, cit. dle: REINERMANN, *Fleet Street*, s. 478.

33 *The National Review*, 31. prosince 1908, s. 543, cit. dle: tamtéž, s. 478.

34 Cit. dle: FESSER, Gerd, *Reichskanzler Bernhard Fürst von Bülow. Eine Biographie*, Berlin 1991, s. 107.

35 *Die Zukunft*, 7. listopadu 1908.

36 RÖHL, J. C. G., *Wilhelm II. Der Weg...*, s. 723–730.

37 Cit. dle: *Reden des Kaisers. Ansprachen, Predigten und Trinksprüche Wilhelms II.* Hrsg. von Ernst Johann, München 1977, s. 158. Srov. MASSIE, R. K., c. d., s. 689.

38 Cit. dle: RÖHL, *Die Politiker*, s. 128. Mluvilo se o „listopadové bouři“. GEPPERT, Dominik, *Pressekriege: Öffentlichkeit und Diplomatie in den deutsch-britischen Beziehungen (1896–1912)*,

Stále více se mezi politiky diskutovalo o tzv. osobní vládě, kterou v říšském sněmu označil Bassermann jako „zásahy Jeho Veličenstva císaře do oficiální politiky Německa“.³⁹ Jiný poslanec za „impulzivní projevy monarchistického subjektivismu, citového vzrušení a unáhlenost“,⁴⁰ které jsou příčinou nestability, ruší a oslabují klidný běh státního aparátu. Hovořil o ústavě, která umožňovala císařovy zásahy a existenci jakéhosi „quasi-absolutismu“. Osobní vláda poskytovala podle levicových a liberálních poslanců nebezpečný důkaz politické zaostalosti císařského Německa, který měla nahradit moderní vládní forma s odpovědnými ministry.⁴¹ Britský historik Hewitson došel k závěru: „Kritika císařovy nevyzpytatelné ‚osobní vlády‘ během aféry s *Daily Telegraphem* tedy měla — mimo jiné — usměrnit výkonnou moc omezením ‚vnějších‘ prvků, například Viléma II. a posílením ministerského monopolu určování politiky.“⁴²

Dne 30. října 1908 zaujal Bülow ve zprávě císaři stanovisko k aféře. Přiznal, že tehdy článek nečetl, distancoval se od obsahu a nabídl Vilémovi II. svou demisi. Panovník jeho žádost odmítl a vyzval ho, aby uveřejnil obsah své zprávy v novinách *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*. I další politici považovali za nutné „upřesnit“ některé informace z rozhovoru.

Dne 9. listopadu vyšlo najevo, že se Vilém II. v rozhovoru s významným americkým žurnalistou Williamem Bayardem Halem vyslovil pro protibritsky zaměřené německo-americké spojení. Neváhal dokonce označit Eduarda VII. za muže nebezpečného pro evropský mír. Vážně navrhoval, aby Německo se Spojenými státy, Čínou a islámskými zeměmi porazily hanebný britsko-japonský spolek a zbavily svět diktátu britského loďstva.⁴³ V této konverzaci zahájil císař — slovy jednoho britského diplomata — „nejprudší a nejnepřátelštější útok proti Anglii a našemu králi“.⁴⁴ Díky kancléři nebyly nakonec císařovy nerealistické a v podstatě pomatené vývody, diametrálně odlišné od jeho názorů z *Daily Telegraphu*, publikovány. Otisknutí i tohoto rozhovoru, by těžce poškodilo německou politiku.⁴⁵ Bülow o tom napsal: „... není pravda, že bych dal podnět k interview s Američanem Halem, a že by bylo dalším článkem v řadě interview, která by byla v duchu úřední německé politiky. Císařský velvyslanec ve Washingtonu a ministerstvo zahraničí požádali Jeho Veličenstvo o přijetí váženého

München 2007, s. 268; OBST, Michael A., „*Einer nur ist Herr im Reiche*“: Kaiser Wilhelm II. als politischer Redner, Paderborn — Wien 2010, s. 298–300.

39 *Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages 1888–1914*, 10. listopadu 1908, XII. Legislaturperiode, 1. Session, Bd. 233, Berlin 1909, s. 5387.

40 Tamtéž, s. 5387. Srov. MENNING, „Baseless Allegations“, s. 383.

41 Srov. STELLNER, František, K tzv. „osobní vládě“ posledního německého císaře Viléma II., in: *Dvacáté století — The Twentieth Century*, 2011, č. 1, s. 31–42.

42 HEWITSON, Mark, *The Kaiserreich in Question: Constitutional Crisis in Germany before the First World War*, in: *The Journal of Modern History* 73, 2001, No. 4, s. 779.

43 RÖHL, J. C. G., *Wilhelm II. Der Weg...*, s. 666–673.

44 Hardinge F. Villiersovi, 16. listopadu 1908, cit. dle: MENNING, „Baseless Allegations“, s. 369–370.

45 Srov. HAMMANN, *Um den Kaiser*, s. 73–74; MENNING, Ralph R. — BRESNAHAN MENNING, Carol, „Baseless Allegations“: *Wilhelm II and the Hale Interview of 1908*, in: *Central European History* 16, 1983, s. 368–397; OTTE, T., c. d., s. 500; RÖHL, *Die Politiker*, s. 130–131.

Američana Haleho, pokud si dokážu vzpomenout, bez konzultace se mnou. Proti přijetí se také nedalo nic říci. Že jsem zabránit zveřejnění výroků Jeho Veličenstva, které padly během rozhovoru, nebylo ‚nelogické‘, nýbrž záslužné; neboť po interview anglofilního *Daily Telegraphu*, [by interview], v němž byly Jeho Veličenstvu do úst vloženy protianglické výroky, působilo dvojnásobně škodlivě.⁴⁶ Bülowovy výhrady označil Vilém povýšeně za „velmi přehnané a ke všemu vybájené“.⁴⁷

Při jednání o rozhovoru v *Daily Telegraphu* řekl kancléř o panovníkových závěrech, že jsou nešťastné. Vyslovil naději, že monarcha bude v budoucnosti zachovávat větší zdrženlivost. „Zaručuji, že se to již nebude opakovat... V současném složitém okamžiku... nesmíme z jednoho neštěstí dělat katastrofu. Nesmíme před cizinou ukázat slabost, kterou by naši protivníci pochopili tak, jako by byla říše ochromena ve vnitřních i zahraničních záležitostech.“⁴⁸ Nový šéf civilního kabinetu, Rudolf von Valentini, předpokládal, že kancléř přizná svou chybu a zaštití císařovu osobnost. Ovšem kancléř „nechal panovníka chytře ve štychu“.⁴⁹

Císař si dlouhou dobu nepřipouštěl, že by se dopustil něčeho špatného. Na začátku aféry například přijal předsednictvo pruské poslanecké sněmovny ve skvělé náladě, vyprávěl mu o lovu na jeleny a o politické situaci se ani nezmínil. Uprostřed krize, 3. listopadu, odjel do Eckartsau k arcivévodovi Františku Ferdinandovi, poté přes Vídeň do Donaueschingenu ke svému příteli Maxu Egonovi knížeti von Fürstenbergovi na lov.⁵⁰ O závažnosti celé situace Viléma II. informovali v Donaueschingenu kníže Fürstenberg a šéf vojenského kabinetu, Dietrich hrabě Hülsen-Haeseler. Překvapený panovník tvrdil, že rozhovor poskytl s nejlepšími úmysly. Šokovalo ho, že narazil na tak silné nepochopení. Připomněl, že jednal zcela v duchu ústavy a dal článek kancléři k schválení. Bülowovo jednání ho značně popudilo i zklamalo. Rozhodl se odjet do hlavního města. Naneštěstí došlo posledního dne pobytu k nehodě v císařově doprovodu. Šéf vojenského kabinetu se během slavnostní hostiny převlékl do světlých plesových šatů kněžny Fürstenbergové, nasadil si velký klobouk a před všemi hosty tančil sólo. Za ohlušujícího potlesku rozdával vzdušné polibky. Krátce poté se zhroutil a zemřel. Ačkoliv mu maškarádu ihned svlékli, dostala se tato podrobnost do tisku a veřejnost byla šokována poměry na nejvyšších místech.⁵¹

Dne 17. listopadu, po návratu hlavního města přijal panovník kancléře na audienci. Bülow „přišel strašně vážný, naplněn pocitem odpovědnosti, ale také hrdostí, neboť měl za sebou celý německý národ, spolková knížata a své kolegy, ministry, kteří by s ním zůstali nebo padli“, komentovala dění jedna dvorní dáma.⁵² Kníže byl v cí-

46 Bülow Bethmannu Hollwegovi, 25. června 1910, cit. dle: MENNING, „*Baseless Allegations*“, s. 371, pozn. 8.

47 Cit. dle: FESSER, *Reichskanzler Bernhard Fürst von Bülow*, s. 108.

48 *Reden des Kaisers*, s. 158.

49 *Kaiser und Kabinettschef. Nach eigenem Aufzeichnungen und dem Briefwechsel des Wirklichen Geheimen Rats Rudolf von Valentini dargestellt von Bernhard Schwertfeger*, Oldenburg 1931, s. 100.

50 MASSIE, R. K., c. d., s. 690–691.

51 RÖHL, J. C. G., *Wilhelm II. Der Weg...*, s. 730–733.

52 *Am Hof Der Hohenzollern*, s. 239.

sařových očích zrádcem a pouze kancléřova silná pozice v říšském sněmu a podpora veřejného mínění ho zachránila před okamžitým propuštěním. Vilém II. ustoupil, pověřil kancléře vydat prohlášení: „Jeho Veličenstvo císař přijalo zprávu a vysvětlení kancléře s plnou vážností a projevilo svou vůli. Neovlivněno veřejnou kritikou, kterou považovalo za neoprávněné přehánění, spatřuje svou nejvznešenější císařskou úlohu v garantování stability říšské politiky při zachování ústavní odpovědnosti. Podle toho schválilo Jeho Veličenstvo císař kancléřovy zprávy z říšského sněmu a ujistilo knížete Bülowa o své důvěře.“⁵³

O omezení panovníkových pravomocí či jeho sesazení nakonec v říšském sněmu a Spolkové radě nehlasovali. Konzervativci nechtěli zajít tak daleko a národní liberálové následovali jejich příkladu. Německý historik P. Herre došel k závěru: „Došlo k selhání říšského sněmu a stran, které zpočátku představovaly jednotnou frontu proti císařským přehmatům, ale brzy se opět rozdělily, protože neměly jasné cíle a obávaly se převzít odpovědnost na něco nového.“⁵⁴ Významný průmyslník a politik Walther Rathenau navrhl sepsat petici za omezení císařských pravomocí, ale nikdo se neodvážil k němu připojit. Zklamaneč poznamenal: „Nikdo nepodepsal. Skončily by vyhlídky na panskou sněmovnu a na šlechtictví. Kariéra syna by byla vyřízena, styk s dvorem a čestné hodnosti vyloučeny.“⁵⁵

V důsledku všech událostí se Vilém II. 22. listopadu nervově zhroutil. Dotkla se ho i skutečnost, že několik spolkových knížat diskutovalo o jeho případné abdikaci. Dne 24. listopadu k sobě povolal korunního prince a vážně s ním hovořil o abdikaci. Císařovna a kancléř mu tuto myšlenku vymluvili.⁵⁶ Korunní princ na tuto situaci vzpomínal: „Můj otec se vrátil z Donaueschingenu, v Postupimi onemocněl v důsledku rozčilení, nepochopení a otřesu z událostí. Stalo se něco, co stěží mohl pochopit: po dvaceti letech, během nichž se považoval za idol většiny německého národa a svůj způsob vlády považoval za příkladný, mu byla zcela nepokrytě vyjádřena nedůvěra.“⁵⁷

Celá aféra poznamenala panovníkův psychický stav, nikdy již nevystupoval s tak neotřesitelnou sebejistotou. Poznal, že široké vrstvy německého národa nejsou spokojeny s politickou strukturou říše a dovolávaly se parlamentního režimu a demokracizace. Po zbytek vlády si ale více všiml reakcí veřejnosti na svá vystoupení.⁵⁸ Souhlasím s německým historikem Mommsenem, který o císaři uvedl: „Již se dále

53 Cit. dle: HAMMANN, *Um den Kaiser*, s. 73.

54 HERRE, Paul, *Die Daily-Telegraph-Affaire. Fürst Bülow, kaiser Wilhelm und die Krise des Zweiten Reiches 1908*, in: *Historische Zeitschrift* 179, 1955, s. 142. Srov. záznamy projevu v říšském sněmu ze 2.-3. prosince 1908: WINZEN, Peter, *Das Kaiserreich*, Nr. 93-98, s. 275-297.

55 Cit. dle: POGGE von STRANDMANN, Hartmut, *Der Kaiser und die Industriellen. Vom Primat der Rüstung*, in: *Der Ort Kaiser Wilhelms II. in der deutschen Geschichte*. Hrsg. von John C. G. Röhl, Elisabeth Müller-Luckner, München 1991, s. 118.

56 ZEDLITZ-TRÜTZSCHLER, Robert Graf, *Zwölf Jahre am deutschen Kaiserhof*, Berlin und Leipzig 1923, s. 194; BÜLOW, *Denkwürdigkeiten*, II., s. 382, 387.

57 Cit. dle: *Reden des Kaisers*, s. 158.

58 KÖNIG, Alexander, *Wie mächtig war der Kaiser? Kaiser Wilhelm II. zwischen Königsmechanismus und Polykratie von 1908 bis 1914*, Stuttgart 2009, s. 55.

neodvažoval zasahovat do vnitřní či zahraniční politiky se stejným stupněm povýšenosti, jaká pro něj byla dříve typická. Na druhé straně ale Vilém II. začal nedůvěřovat myšlence ústavní reformy více než kdy dříve; rozhodně nebyl ochoten akceptovat omezení svých královských prerogativ.⁵⁹

Vzrušení postupně opadlo, do popředí se dostaly jiné, naléhavější otázky a císař se opět uklidnil a zdánlivě se vrátil do role „pána“. Kancléř Bülow ztratil císařovu důvěru a například jednomu diplomatovi císař napsal, že kancléř „obelhal celý německý národ, spolkovou radu a vládu, když tvrdil, že obsah rozhovoru nečetl“.⁶⁰ Rakousko-uherskému následníkovi o kancléři císař napsal: „... děkuji Vám srdečně za Vaše sympatie ohledně událostí posledních měsíců. Veškerá jeho výmluvnost, jeho mazanost a diplomacie Bülowovi nepomohly. Zasel vítr a sklídlil bouři! Zradil svého pána a korunu, oklamal lidi, oni ho proto zahnali a obrátili se zpět k císaři, proti němuž postupovali tak nevděčně a jemuž udělali tolik těžkých chyb.“⁶¹ O několik měsíců později ho odvolal a nahradil jiným politikem. Čtvrtý říšský kancléř úřadoval devět let, ale nezařadil se mezi německé politické „velikány“. K Bülowovi mělo mnoho vlivných osobností značné výhrady. Dvorský maršálek hrabě Zedlitz poznamenal: „Říšský kancléř, jemuž se na palubě Hohenzollernu řekne: Zkazíte nám svými světlými kalhotami nejlepší předpověď počasí, ihned odběhne do kajuty a převlékne se do tmavých kalhot. Říšský kancléř, jenž si za každých okolností psal poznámky na manžety, jenom aby nezapomněl některé z přání, a kancléř, jemuž se přece jenom jednou stala neopatrnost, že měl zcela diametrálně odlišný názor, a když to postřehl, krátce se odmlčel, a ihned zcela obrátil a pokračoval slovy: Jak Vaše Veličenstvo tak výstižně poznamenalo, tak takový kancléř... dělá nehorší politiku.“⁶² Jeho zahraniční politika vedla k izolaci říše a afektovaný dvorský postoj vůči císaři snižoval vážnost nejvyšší říšské funkce.

Aféra s *Daily Telegraphem* vážně poškodila monarchistickou ideu a mnoha poddaným vzala iluze o posvátné osobě panovníka. Monarchie utrpěla rány, z nichž se již nevzpamatovala. Baronka Spitzembergová dokonce rozhovor v *Daily Telegraphu* označila za nejvíce „zahanbující, nejžalostnější, nejindiskrétnější a nejnepokojivější věc, jíž se císař dosud dopustil“.⁶³ O deset let později se projeví důsledky diskreditace trůnu, monarchii nahradila republika. Poslední německý císař zklamal mnohé již v roce 1908 a vývoj za první světové války odcizení mezi monarchou a lidem pouze dokončilo. Je

59 MOMMSEN, Wolfgang J., *Kaiser Wilhelm II and German Politics*, in: *Journal of Contemporary History* 25, 1990, No. 2–3, s. 304.

60 Vilém II. F. von Müllerovi, 22. února 1909, *Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem* — Brandenburg-Preussisches Hausarchiv. Repositur 53, Kaiser Wilhelm II. und Familie (Dahlem), Nr. 243, nefol. I britský velvyslanec hlásil vládě, že dny Bülowova kancléřství jsou sečteny. Goschen Greyovi, 13. listopadu 1908, *British Documents on the Origins of the War 1898–1914*, ed. by Harold Temperley and George Peabody Gooch, VI, London 1930, Nr. 136, s. 217.

61 Vilém II. Františku Ferdinandovi d'Este, 13. 8. 1909, cit. dle: KANN, Robert A., *Emperor William II and Archduke Francis Ferdinand in their Correspondence*, in: *American Historical Review* 57, 1952, s. 339.

62 ZEDLITZ-TRÜTZSCHLER, *Zwölf Jahre*, s. 170.

63 *Am Hof Der Hohenzollern*, s. 235.

velkou ironií dějin, že poslední německý císař by dokázal vybudovat dobré vztahy mezi Velkou Británií a Německem, ale vzhledem ke svému temperamentu této úloze nedorostl a zklamal. Protože se potácel mezi anglickou a německou „identitou“, byly jeho osobní zásahy do zahraniční politiky a britsko-německé diplomacie chaotické a nevypočitatelné. Angličané nechápali, proč se chce německý císař vměšovat do britských záležitostí, a Němci zase netušili, proč je jejich císař tak zamilován do Británie.⁶⁴

Byla aféra s *Daily Telegraphem* důsledkem tzv. osobní vlády Viléma II.? Současná německá, britská a americká historiografie akceptovaly negaci teze o osobní vládě, liší se však v hodnocení podílu Viléma II. na výkonu státní moci. Německý historik H. U. Wehler napsal: „Nikoliv Vilém II. vtiskl říšské politice své doby svoji pečeť, nýbrž tradiční oligarchie tak učinila ve spolku s anonymními silami autoritativní polykracie.“ Odmítl termín „viléminismus“ jako zavádějící, neboť navozoval představu „národního císaře jako integračního faktoru“. Tento sen „slabá postava“ posledního německého panovníka rozhodně nesplnila.⁶⁵ V osmdesátých letech 20. století britský historik Röhl navrhl nahrazení pojmu osobní vláda termínem „královský mechanismus“.⁶⁶ Zaměřil se přitom více na vnitřní politiku, například na budování loďstva či sociální politiku. Proti Röhlvi vystoupil v roce 1985 Geoff Eley s tím, že po roce 1897 nelze o císařově „osobní vládě“ vůči vojenské a civilní byrokracii hovořit a že císař kvůli technické nekompetentnosti a těkavosti ztratil důvěru armádních špiček.⁶⁷ „Ve srovnání s dlouhodobými účinky ‚osobní vlády‘ byl aktuální vliv Viléma II. na politické rozhodování celkem bezvýznamný. Jeho osobní vliv na kurz německé zahraniční politiky není nutné přeceňovat, zejména když po roce 1908 výrazně poklesl jeho vliv na aktuální politiku. Na druhé straně ale císařův vliv nakláněl křehkou mezinárodní rovnováhu sil, ačkoliv jen mírně, ve prospěch vojenských autorit na úkor ‚civilních‘, ačkoliv obecný trend doby ukazoval opačné směřování.“⁶⁸

Vilém II. dodržoval říšskou ústavu a v žádném případě nebyl absolutním monarchou. Úvahy o možném vyřazení říšského sněmu, tedy úvahy o státním převratu se sice objevovaly, ale nikdy nepřekročily rámec sondování. Říšská ústava vymezila císaři roli skutečné hlavy státu. Ztělesňoval občanské ideály jako individualismus, radost z rozhodování, posvátnost rodiny a moc její hlavy, dědičnost a majetek, představoval i moderní dobu svou zálibou v technice, nových vědách, v moderním vzdělání místo klasickému, sportu a cestování. Vilém respektoval ústavu více, než by se zdálo. Sklon k „osobní vládě“ se projevoval především v projevech a poznámkách na úředních dokumentech. „Polovinu poznámek nemíní vážně, vznikají neuváženě díky jeho živému temperamentu. Ale takovými impulsivními poznámkami si během života mnoho uškodil“

64 Srov. STELLNER, F., *Německý císař...*, s. 322–323; MENNING, „*Baseless Allegations*“, s. 379–380; OTTE, T., c. d., s. 500.

65 WEHLER, Hans-Ulrich, *Das Deutsche Kaiserreich 1871–1918*, Göttingen 1975, s. 69.

66 RÖHL, John C. G., *Der „Königsmechanismus“ im Kaiserreich*, in: RÖHL, Kaiser, Hof und Staat, s. 116–140.

67 ELEY, Geoff, *The View from the Throne: the Personal Rule of Kaiser Wilhelm II*, in: *The Historical Journal* 28, 1985, No. 2, s. 469–485.

68 MOMMSEN, *Kaiser*, s. 313.

napsal císařův poslední pobočník.⁶⁹ Často si neuvědomoval, že na veřejnosti nemůže mluvit jako soukromá osoba, všechny jeho projevy posuzovali z politického hlediska. Veřejnost často mylně považovala císařovy náhlé nápady za oficiální stanoviska.

ABSTRAKT

„THE DAILY TELEGRAPH AFÉRA“

MASMEDIA A TRANSFORMACE CÍSAŘSKÉHO NĚMECKA V ROCE 1908

Studie zhodnotila důsledky aféry s Daily Telegraphem pro vývoj vztahu německého obyvatelstva k monarchii a konstatovala vážné narušení vážnosti této instituce. Autor je přesvědčen, že v roce 1918 se projevil důsledek diskreditace trůnu, a monarchii nahradila republika. Vinu jednoznačně přisuzuje poslednímu německému císaři, který by dokázal vybudovat dobré vztahy mezi Velkou Británií a Německem, ale vzhledem ke svému temperamentu této úloze nedorostl a zklamal. Protože se potácel mezi anglickou a německou „identitou“, byly jeho osobní zásahy do zahraniční politiky a britsko-německé diplomacie chaotické a nevyočitatelné. Autor zhodnotil i současnou diskusi o „osobní vládě“ a došel k závěru, že Vilém II. dodržoval říšskou ústavu a v žádném případě nebyl absolutním monarchou. Veřejnost ale často mylně považovala jeho náhlé nápady za oficiální stanoviska.

KLÍČOVÁ SLOVA

Masmédia; Německé císařství; Velká Británie; Aféra Daily Telegraphu; Vilém II.

ABSTRACT

„THE DAILY TELEGRAPH AFFAIRE“

MASS MEDIA AND A TRANSFORMATION OF THE GERMAN EMPIRE IN 1908

The study evaluated the consequences of the affair with Daily Telegraph for developing a relationship between the German population and the monarchy and observed a severe disruption of the regard of this institution. The author is convinced that in 1918 the consequences of discrediting the throne came into effect; the monarchy was replaced by a republic. The last German emperor is seen as clearly at fault for this situation. He would have been able to develop good relations between Great Britain and Germany but he was not able to rise to this occasion and thus failed because of his temperament. His personal interventions in foreign affairs and the British-German diplomacy were chaotic and unpredictable because of his struggle between his English and German „identities“. The author also evaluated the current discussion about the „personal rule“ and came to the conclusion that Wilhelm II honored the constitution of the empire and was not under any circumstances an absolute monarch. The public often incorrectly perceived his sudden ideas as official statements.

KEYWORDS

Mass media; German Empire; Great Britain; The Daily Telegraph Affair; Wilhelm II.

František Stellner

Institute of World History, Charles University

Frantisek.Stellner@ff.cuni.cz

⁶⁹ ILSEMANN, Sigurd von, *Der Kaiser in Holland. Aufzeichnungen des letzten Flügeladjutanten Kaiser Wilhelms II.*, hrsg. von Harald von Koenigswald, I.: Amerongen und Doorn 1918–1923, München 1967, s. 126–127.